

SİYASAL ŞİİLİKTE OTORİTE ÇATIŞMASI: VELAYET-İ FAKİH'E KARŞI ŞİRAZİLER

Hadi Khodabandeh Loui

Telif Hakkı

Copyright © 2018 İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör: Umut Başar

Grafik Tasarım: Hüseyin Kurt

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04

e-posta : info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

ISBN: 978-605-81772-2-2

Siyasal Şiiликte Otorite Çatışması: Velayet-i Fakih'e Karşı Şiraziler

The Conflict of Authority in Political Shi'ism: The Shirazists Against Velayat-e Faqih

تنازع قدرت در تشیع سیاسی: تقابل شیرازی ها با ولایت فقیه

Yazar Hakkında

Hadi Khodabandeh Loui

Lisans eğitimini "Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Ermeni İddialarının Geçersizliği" teziyle Tebriz Devlet Üniversitesinde tamamladı. Ankara Üniversitesi Uluslararası Özel Hukuk tezli yüksek lisans programından mezun olan Khodabandeh Loui eğitime Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları bölümünde devam etmektedir. Khodabandeh Loui, akademik çalışmalarında Şii jeopolitiği, ulus ötesi Şii hareketler, dönüşen İran'da etnik ve mezhepsel azınlıklar ve güncel İran siyasetine yoğunlaşmaktadır. Anadili Türkmencenin yanı sıra ileri derecede İngilizce, Türkçe, Farsça ve Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	3
Giriş.....	4
1. 1891 Tütün İsyanı'ndan Sekülerizmle Mücadeleye Kadar Şirazi Merciliği	5
2. Geleneksel Şiiliğin Devrimci Müdafileri ve İran'ın “Devrim İhracı”.....	6
3. Devrim Sonrası Rehberlik-Mercilik Geriliminde Şirazilerin Rolü.....	7
4. Şirazilerin Söylem Değişimi ve Körfez'de Siyasi Entegrasyon Girişimleri.....	9
5. Hamenei Döneminde Velayet-i Fakih'in Gelenekçi Muhalifleri: Şiraziler	11
Sonuç	13
Kaynakça	15

ÖZET

- İran İslam Cumhuriyeti tarafından Şiiğin devlet ideolojisine dönüştürülmesi ve Şii temelli fıkıh kurallarına göre devletin yönetilmesi, aynı gelenekten beslenen farklı güç odakları arasındaki rekabeti daha keskin hâle getirmiştir. Bu güç odaklarının en önemlilerinden biri, gelenekçi yaklaşımla uyanışçı ideolojiyi birleştiren Şirazi hareketidir.
- Devrim sonrası dönemde Humeyni'nin Rehberlik kurumu adı altında bütün dinî-siyasi otoriteyi tek elde toplaması, Şiiğin geleneksel otoritesi olan mercilik müessesesine bir meydan okuma olarak algılanmıştır. Bu bağlamda bir yandan Şiraziler'in gelenekten beslenen özgün pozisyonları onların rejim tarafından bastırılmasını güçleştirmekteyken diğer yandan bu hareketin gelenek vurgusu siyasal Şiiğe karşı olan laik muhalefetle olası eklemlenmesini de engellemektedir.
- Laik Şiiiler tarafından benimsenmeyen ve geleneksel mercilik anlayışıyla çatışan velayet-i fakih eksenli rejim, siyasal Şiiliği kabul eden ancak mevcut düzene muhalif olan bir hareketle karşı karşıyadır.
- İran İslam Cumhuriyeti, toplumsal destek ve dinî vizyonu itibarıyla veliyy-i fakihe rakip olabilecek bütün mercileri devre dışı bırakmak suretiyle geleneksel dinî kurumları desteklemekten çok bunların temelini çürütmüştür.
- Beyrut ve Bağdat gibi ülke sınırları dışındaki Şiiileri domine ettiğini her fırsatta göstermeye çalışan İran, varlığını borçlu olduğu Şii düşüncenin ana karargâhı olan Kum'da varoluşsal bir problem yaşayarak meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Şiiilik, Şirazilik Hareketi, Şiraziler, Velayet-i Fakih, Mercilik

SUMMARY

- The transformation of Shi'ism into the State ideology by the current Iranian regime and the governance of the State by Shiite-based fiqh rules have led to a rivalry between different centers of authority, all are being rooted in the same religious tradition. One of the most important of these power groups is the Shirazi movement that combines the traditionalist approach with the revivalist ideology.
- In the post-revolutionary period, Khomeini's attempt to monopolize all religious and political authority under the title of the velāyat-e faqih, has been perceived as a challenge to the institution of *marja' tyyah*, also known as the traditional Shiite authority. In this context, on the one hand, while the Shirazists' unique position, which nourished from the tradition, makes them a difficult target for the regime to suppress, on the other hand, their emphasis on the tradition is also preventing them from a possible merge into the secular opposition which is against the political Shi'ism.
- The velāyat-e faqih regime, which is not adopted by the secular Shiites and clashed with the traditional *marja' tyyah* concept, now faces a movement that accepts political Shi'ism but opposes the status-quo.
- The Islamic Republic has undermined the foundations of traditional religious institutions, rather than consolidating them, by dismissing all the *maraji'* that may be rivaled the Vali-e-Faqih in terms of social support and religious vision.
- The current Iranian regime which carries a trans-national claim over the Shiites in such places as Beirut and Baghdad, is facing a legitimacy crisis at home and an existential problem in Qom which is the main center of the Shiite thought in Iran and a source of legitimacy for the regime.

Keywords: Iran, Shiism, Shirazi Movement, Shirazists, Velāyat-e Faqih, Marja' tyyah

چکیده

- تبدیل تشیع به ایدئولوژی حکومتی از سوی نظام فعلی ایران و اداره حکومت بر مبنای قوانین فقهی منجر به رقابت بین مراکز مختلف قدرت شد که همه ریشه در یک سنت دینی دارند. یکی از مهمترین گروه های قدرت، جریان شیرازی است که رویکرد آن تلفیقی از سنت گرایبی با ایدئولوژی احیاگری دینی است.
- در دوره پس از انقلاب، تلاش خمینی برای انحصار تام قدرت مذهبی و سیاسی تحت عنوان ولایت فقیه، نهاد مرجعیت متصدی تشیع سنتی را به چالش کشیده است. از این رو، از یک سو، در حالی که موضع منحصر به فرد شیرازی ها که ریشه در سنت تشیع دارد، سرکوب آنها را برای رژیم دشوار می سازد، از سوی دیگر، تأکید بر سنت مانع از ادغام آنها در اپوزیسیون سکولار، که مخالف تشیع سیاسی است، می گردد.
- رژیم ولایت فقیه به عنوان حکومتی که مقبولیتی نزد شیعیان سکولار نداشته و همچنین مغایر با درک مرجعیت سنتی است، اکنون با جریانی مواجه است که علی رغم پذیرش تشیع سیاسی، مخالف وضع موجود در ایران است.
- جمهوری اسلامی نه تنها از نهاد های مذهبی سنتی حمایت نکرده است بلکه با منزوی ساختن مراجعی که ممکن است با توجه به حمایت اجتماعی و دیدگاه مذهبی رقیبی برای ولی فقیه محسوب شوند، موجبات تضعیف نهاد روحانیت را فراهم نموده است.
- رژیم ولایت فقیه، که از بیروت تا بغداد هیچ فرصتی برای به نمایش گذاشتن سلطه خود بر شیعیان بیرون مرزهای ایران را از دست نمی دهد، اکنون در قم، مرکز اصلی تفکر شیعه که رژیم وجود خود را مرهون آن است با مسئله ای اساسی رو برو گردیده که رژیم را در معرض بحران مشروعیت قرار داده است.

کلید واژه ها: ایران، شیعه، جریان شیرازی، شیرازی ها، ولایت فقیه، مرجعیت

Giriş

Geçtiğimiz aylarda İran’da bankazedelerin gösterilerini müteakip ülke geneline yayılan ve İran’ın bölgesel politikalarını protesto etme yönünde evrilip rejim karşıtı bir mahiyete bürünen kitlesel gösteriler¹, zorunlu örtünmeye karşı sembolik itiraz eylemleri² ve Gonabadi tarikati mensuplarıyla polis arasında yaşanan şiddet olayları³ gibi bir dizi siyasal gelişmeye bir yenisini daha eklendi. İran ve Körfez ülkelerinde önemli nüfuza ve etkili bir takipçi kitlesine sahip Şii mercilerinden ve Şirazi akımının önderi Ayetullah el-Uzmâ Seyyid Sadık Hüseyini eş-Şirazi’nin oğlu Ayetullah Seyyid Hüseyin Hüseyini eş-Şirazi’nin Devrim Muhafızları İstihbaratı tarafından “orantısız güç kullanılarak”, “aşağılayıcı” bir şekilde gözaltına alınması gündemin merkezine oturdu. Bu olayın akabinde Hüseyin eş-Şirazi’nin tutuklanmasını Şirazi merciliğine yönelik bir saldırı olarak gören bazı Şirazi yanlıları, İran’ın Londra Büyükelçiliğini basıp İran bayrağını aşağı indirdiler. Aynı zamanda İran’ın Kerbela Başkonsolosluğu önünde protestolar düzenleyerek Devrim Rehberi Ali Hamenei karşıtı sloganlar attılar.

Ülkelerinin bir dış tehdit altında olduğunu savunan İran siyasi elitleri, sık sık birçok toplumsal ve siyasal muhalefet hareketinin ardında da dış güçlerin bulunduğunu öne sürmektedir. Benzer bir tavır Şiiraziler konusunda da takınılmış ve bu yapı “İngiliz işbirlikçisi ve Suudi bağlantılı bir fitne odağı” olarak ilan edilmiştir. Nitekim Hamenei’nin Dış Politikadan Sorumlu Başdanışmanı Ali Ekber Velayeti, Londra’daki elçiliğe yapılan baskından İngiliz hükümetini sorumlu tutmuştur. Suudi Arabistan’ın da bu olayda dahil olduğunu ifade eden üst düzey İranlı yetkililer, elçilik baskınının Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed Bin Selman’ın Londra ziyaretiyle eş zamanlı olmasını bu iddiaya kanıt olarak göstermişlerdir.

İranlı yetkililer söylemlerinde, Şirazilerin yabancı devletlerin “maşası” olduğu iddiasını tekrarlasalar da rejim ile bir dönem rejimin ideolojik müttefiki olan Şiraziler arasında yaşanan gerilimler daha eskiye dayanmaktadır. Sadık eş-Şirazi ve oğlu Hüseyin eş-Şirazi, defalarca İran rejimini ve Velayet-i Fakih Kurumunu eleştirmiştir. Hüseyin eş-Şirazi, “fikri dersler” başlığıyla yaptığı konuşmada, veliyy-i fakihin* hâ-

kimiyetini Firavun’un hâkimiyetine benzeterek İran’daki dinî rejimin, eleştirilere ve muhaliflere karşı baskıcı ve güvenlikçi tedbirler aldığını belirtmiştir (Melli Mazhabi, 1394). İran İslam Cumhuriyeti idarecilerini sert bir dille eleştiren Hüseyin eş-Şirazi, Hamenei’nin temsil ettiği velayet-i fakihin Şii fıkhiına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Bundan önce de Şirazi akımının lideri Sadık eş-Şirazi “günümüzde İslam olarak sunulanların gerçek İslam olmadığını, aksine bunların İslam’ı şiddet yanlısı gösteren ve yanlış olarak aksettiren yorumlar olduğunu” ifade etmiştir (Annabaa, 1395).

“Bu akım, söylemsel bazda rejimin Şiiliğin tartışmalı ritüellerini yasaklaması, dinî mercilik kurumunun bağımsızlığını ihlal etmesi ve devletin fıkhi kurallarından ziyade “nizamın maslahatı”na göre yönetilmesini gerekçe göstererek muhalefetini temellendirmektedir.”

Şii ritüellerine yönelik gelenekçi yaklaşımla uyanışçı ideolojiyi birleştiren Şirazi akımı ile velayet-i fakih merkezli İran rejimi arasındaki çatışma birçok açıdan dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu çatışmanın öne çıkan boyutu, söz konusu çekişmenin Şiiliği siyasal mobilizasyon aracı olarak kullanan iki görüş arasında meydana gelmesidir. Başka bir ifadeyle Şirazi akımı da İran rejimi gibi siyasal Şiiliğin çatısı altındadır. Şiraziler de din ve siyasetin ayrılmaz iki olgu olduğunu düşünmekte ancak bununla birlikte rejime muhalefet etmektedir. Bu akım, söylemsel bazda rejimin Şiiliğin tartışmalı ritüellerini yasaklaması, dinî mercilik kurumunun bağımsızlığını ihlal etmesi ve devletin fıkhi kurallarından ziyade “nizamın maslahatı”na göre yönetilmesini gerekçe göstererek muhalefetini temellendirmektedir. Şiraziler bu noktadan hareketle Hz. Peygamber’in sünnetine ve ehlibeytin buyruklarına uyulmadığını ileri sürerek rejimin İslami meşruiyetten yoksun olduğunu ve Şii karakter taşımadığını ilan etmektedir. Bu bağlamda Şiiliğin gelenekçi kanadını temsil eden Ahbari ekolün söylemlerinden yararlanarak mevcut rejim karşısında alternatif bir Şii siyaset teorisi savunduklarını söylemek mümkündür.

*Veliyy-i fakih ifadesi velayet-i fakih makamındaki kişi için kullanılmaktadır.

1. 1891 Tütün İsyanı'ndan Sekülerizmle Mücadeleye Şirazi Merciliği

Şiiiliğin önemli dinî ilim merkezlerinden olan Necef ve Kerbela havzaları, Şiiilerin ilk imam olarak kabul ettiği Hz. Ali ve Üçüncü İmam Hz. Hüseyin'in türbeleri çevresinde kurulmuştur. Necef Havzası'nın geçmişi dokuz yüz yıllık bir tarihe dayanırken Kerbela Havzası Safeviler'in çöküşüyle birlikte İsfahan'dan kaçan din adamları tarafından geliştirilmiştir. Kerbela Havzası, 1920 Irak İsyanı'nda, İngilizlere karşı cihat fetvası verecek olan Muhammed Taki Şirazi (ö.1920)'nin bu şehre yerleşmesiyle birlikte daha da güçlense de Necef'in baskın pozisyonu etkisinde geri planda kalmıştır (Louër, 2008: 90). Kerbela'da mukim bulunan Şirazi ailesiyle ilişkileri dolayısıyla söz konusu akım, eş-Şirazi'nin takipçileri anlamına gelen eş-Şirâziyyûn (Şiraziler) kelimesiyle anılmıştır. Bu kelime özellikle Seyyid Muhammed eş-Şirazi (1926-2001) ve kardeşi Seyyid Hasan eş-Şirazi'nin (1934-1980) öncülüğünde gelişen siyasi-dinî akımla özdeşleşmiştir.⁴

Şirazi ailesi, 19. yüzyılda İran'ın güneyindeki Şiraz şehrinde göç edip Irak'a yerleşmiştir (Fischer, 1980: 90). Bu ailenin 1831 yılında Irak'a göç eden ilk ferdi *Mirza Şirazi veya Müceddid-i Şirazi* diye tanınan Seyyid Muhammed Hasan Hüseyini Şirazi'dir (1814-1896). Mirza Şirazi, Şii fikhının büyük alimi Şeyh Murtaza Ensari (1781-1864)'nin vefatından sonra 30 yıl boyunca Şii merciliğini yürütmüştür. İngiliz *Imperial Tobacco* şirketinin İran tütününü tekeline geçirme girişimine karşı verdiği ünlü fetvasıyla *Tütün İsyanı* başlatan Mirza Şirazi "tütün içmenin Mehdi'ye karşı savaşmak hükmünde olduğunu" ilan etmiştir (Fischer, 1980: 274). Mirza Şirazi'nin kardeşlerinden Seyyid Ağa Bozorg Şirazi, Kerbela'ya yerleşmiş, oğlu Seyyid Mirza Habibullah Şirazi, Muhammed Taki Şirazi'nin kardeşiyle evlenmiş ve bu evlilikten Şirazi akımının önderleri Muhammed ve Hasan'ın babası Mehdi Şirazi dünyaya gelmiştir (es-Salihi, 2003). Muhammed ve Hasan eş-Şirazi, İran ve Irak tarihinde büyük siyasi etkinliğe sahip olan Mirza Şirazi ve Muhammed Taki Şirazi aileleri ne mensuptur (Cesari, 2014: 150).

Kerbela'da kendi medresesini kuran Mehdi Şirazi, 1950'lerde siyasi bir fetva vererek Komünist Partiye üyeliği kınamış gerçek bir Müslüman'ın komünist kasaptan et alamaya çağını ifade etmiştir. Siyasi konularda bu denli aktif olan Mehdi Şirazi, dört oğlunun her birini müçtehitlik derecesine kadar eğitmiştir ve büyük oğlu Muhammed'in yirmi yaşındayken bu dereceye eriştiği söylenmektedir (Louër, 2008: 91). Babasının vefatından sonra 33 yaşındayken mercilik iddiasında bulunan Muhammed eş-Şirazi'nin mercilik iddiası Necef uleması tarafından tanınmamıştır. Muhammed eş-Şirazi'nin Necef Havzası'ndaki ulemadan ders almaması ve mercilik makamı için çok genç olması, iddiasının kabul görmemesine gerekçe olarak gösterilebilir.⁵ Dönemin mercisi olan Muhsin el-Hekim, eş-Şirazi'yi görmezden gelse de el-Hekim'in halefi olan Ebu'l-Kasım el-Hûî, eş-Şirazi'nin iddiasına karşı cephe alarak onun ilmî seviyesinin yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Necef uleması tarafından tanınmayan eş-Şirazi, bir yandan Kerbela'da nüfuz sahibi ailelerle ittifak kurmaya başlarken⁶ diğer yandan Kerbela'daki sosyal desteğini ve bu şehrin sembolik önemini kullanarak dinî otoritesini kanıtlamaya çalışmıştır. Şiraziler, Kerbela'nın manevi konumu, şehrin devrimci karakteri ve Allah yolunda şehadeti çağrıştıran ruhunu herkesten daha çok taşıdıklarını ve temsil ettiklerini kanıtlamaya gayret etmiştir. Şirazilerle Kerbela öyle özdeşleşmiştir ki *Kerbela Cemaati* olarak da anılmışlardır (Louër, 2008: 92). Kerbela simgesinin yanında Şirazilerin siyasi ve dinî önderliklerinin geniş kabul görmesi adına istifade ettikleri bir diğer öğe, seçkin bir ulema soyuna mensubiyetleri olmuştur.⁷ Şiraziler tarafından bu ailenin parlak yıldızlardan oluşan bir Şecere-i Tayyibe olduğu sıkça ifade edilmiştir.⁸

Şiraziler, ulema sınıfı arasında reformcu düşünceler ortaya koymuştur. 1967 yılında "Öncü Elçiler Hareketi"ni kuran Muhammed eş-Şirazi, Necef ulemasını sadece din işleriyle ilgilenip içtimai ve siyasi meselelerden uzak kaldıkları gerekçesiyle *Durgun Mercilik* (el-merceiyyetu's-sâkine) şeklinde vasıflandırmış, kendi deyişiyle *Dinamik Mercilik* (el-merceiyyetu'l-mu-teharrika) kavramı doğrultusunda çalışmalar yürütmüştür. İslamiyet ve modern dönemin

gerekleri arasında köprü kurmayı amaçlayan *Dinamik Mercilik* anlayışına göre havzalar modern toplumla daha yakın temas kurabilen genç ulema tarafından yönetilmeli ve bu şekilde seküler ideolojilerden etkilenen kitlelerin geri kazanılması sağlanmalıdır (Louër, 2008: 93-94). Şirazilerin Necef'teki büyük Ayetullahların aksine giderek siyasallaşarak Baas Partisi ve seküler devletle mücadeleye yönelmesi 70'li yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde, geleneksel bir Ayetullah olmanın ötesine geçmeye çabalayan eş-Şirazi, Necef Havzası'ndaki Ayetullahlardan farklı olarak taklitçi sayısını arttırmak için örgütlü çalışmayı ve daha geniş muhatap kitlesine ulaşmak için dönemin modern teknolojisini kullanmayı benimsemiştir.

Necef ve Kербela havzaları arasındaki rekabet başlarda dinî otorite üzerine olsa da Necef merkezli İslami Davet Partisinin Kербela'da teşkilatlanmaya başlaması siyasi çekişmelere zemin hazırlamıştır. Davet Partisi, Hasan eş-Şirazi'ye teşkilatlanma sürecine katılma teklifinde bulunmuş ancak eş-Şirazi, hareketin sonraki evrelerinde ikinci plana itileceklerini düşünerek kendi bağımsız çizgisinde devam etmiştir. Davet Partisinin Muhammed eş-Şirazi'nin kuruculuğunu yaptığı bir derneği ele geçirmesi üzerine aradaki soğukluk çatışmaya dönüşmüş ve eş-Şirazi yandaşları söz konusu derneği basarak Davet taraftarlarını Kербela'dan kovmuştur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, mercilik ve Şii siyasi örgütleri arasında devamlı bir çatışmanın meydana gelmiş olmasıdır. Şirazilerin Davet Partisine karşı aldıkları tavır da bu çatışmanın bir tezahürü olarak görülebilir. Siyasi partilerin merciliğin siyasi otoritesini gölgeleyeceğini düşünen Şiraziler, parti kurmayı İslam'a aykırı bulmuşlardır. Başka bir ifadeyle siyasi hareketin gerekliliği konusunda Davet Partisiyle mutabık olsalar da bu hareketin Şii merciliği tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Geleneksel mercilikle modern siyasi örgütlenmeler arasında çıkan çatışma İslam Fedaileri (Fedâiyân-ı İslam) Örgütüyle dönemin büyük mercisi Ayetullah Burucerdî arasında da yaşanmıştır. Burucerdî radikal eylemlere karşı çıktığı için İslam Fedaileri Örgütü onun merciliğini kabul etmemiş, böyle bir din adamının mollalıktan çıkarılması gerektiğini dahi ileri

sürmüştür (Rehnoma, 1384: 58-59) Bu bağlamda Şirazilerin Davet Partisini Kербela'dan kovmaları gibi Ayetullah Burucerdî'nin talebeleri de İslam Fedaileri Örgütü mensuplarını Kum'dan kovmuştur.

Şirazilerin geleneksel Necef uleması ile kıyaslandığında farklılık arz eden siyasi duruşları Humeyni'ye karşı sergiledikleri tavırda da tezahür etmiştir. Necef Havzası yenilikçi bir Ayetullah olarak görülen Humeyni'ye karşı mesafeli olmuştur. Buna karşın Şiraziler, Humeyni'yi Kербela'da "Ey mücahit! Ey önder! Ceddin Hüseyin'in şehrine hoş geldin!" sloganlarıyla karşılamıştır.⁹ Humeyni'nin Kербela'da ikamet ettiği süre zarfında eş-Şirazi, ulema arasında daha önce örneği görülmemiş bir şekilde Hz. Hüseyin türbesinin imamlığını Humeyni'ye devretmiştir (Khalaji, 2012).

2. Geleneksel Şiiлиğin Devrimci Müdafileri ve İran'ın "Devrim İhracı"

Örgütlü faaliyeti, Humeyni'yle ilişkisi ve Kербela'daki etkinliği dolayısıyla Baas Partisine yönelik teşkil ettiği tehditten dolayı rejim tarafından baskılara maruz bırakılan eş-Şirazi, 1971 yılında Irak'ı terk etmek durumunda kalmıştır (Cesari, 2014:150). Eş-Şirazi önce Lübnan'a gitmiş ancak daha sonra Kuveyt'teki taklitçilerinin daveti üzerine Kuveyt'e yerleşmiştir. Kuveyt'te kendi vizyonuna sahip yeni bir nesil yetiştirmeye, Körfez'de yaşayan Şii azınlıklara sosyal hizmetler ulaştırmaya, dinî kuruluşlar tesis etmeye, iş adamlarıyla bağlantı kurmaya ve Humeyni'yi desteklemeye odaklanan eş-Şirazi'nin Kuveyt'te kurduğu ilişkiler günümüze kadar etkinliğini sürdürmektedir.

Muhammed eş-Şirazi'nin kardeşi ve hareketin düşünsel figürü Hasan eş-Şirazi ise Irak'ı terk ederek Suriye'ye yerleşmiştir. Hasan eş-Şirazi, Irak Baas Partisinin rakibi olan Suriye Baas Partisi ve o zamanlar yeni bir darbe sonucunda Suriye'de yönetime el koyan Nusayri General Hafız Esed'in himayesi altında faaliyete başlamıştır. Bu destekler sayesinde eş-Şirazi, 1975 yılında başkent Şam'daki Seyyide Zeynep Camii çevresindeki Zeynebiyye Havzası'nın kuruculuğunu yapmıştır. Suriye'nin bağımsızlığı sonrasında Sünni olmayan ilk devlet başkanı

olarak Hafız Esed, Nusayri kimliğini geri plana iterek Şiiilerle yakın ilişkiler kurma yoluyla İslami kimliğini vurgulamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Esed, Caferi fikhını yayan Nusayri-leri ve ünlü Şii din adamlarını desteklemiştir.¹⁰

Muhammed eş-Şirazi'nin Devrim Muhafızlarıyla Görüşmesi, Kum 1980

Esed'in aşmaya çalıştığı, deyim yerindeyse kalıtsal hâle dönüşen Şiiiliğin Alevi¹¹ (Arap Aleviliği/Nusayrilik) bakışı, On İki İmam Şiiiliğinin en muteber hadis kaynaklarından biri olan *Bihâru'l-Envâr*'da geçen "Nusayriilerin İslam dininin ritüellerini takip etmedikleri ve haramda ısrarcı oldukları" cümlesinde kendini gösterir (el-Meclisi, 1403 25/285). Dolayısıyla Hasan eş-Şirazi'nin "İmamiyye ve Caferiyye kelimeleri gibi Alevi ve Şia da eş anlamlı kelimelerdir ve buna bağlı olarak her Şii, Alevi akidesinden ve her Alevi, Şii mezhebindedir" ifadesi, yüzyıllar sonra gelen bakış açısı değişikliği ve Esed'in çabalarının meyvelerini vermeye başladığını göstermesi açısından kritiktir (eş-Şirazi, Tarih-siz: 2-3). Şia'nın Aleviler'e (Nusayrilere) bu yeni bakışı ileride sıkça rastlayacağımız, "Aslında onların Şia oldukları ama baskılar sonucu esas kaynaklardan mahrum kalıp Şia ritüellerinden ve akidelerinden uzaklaştıkları" şeklindeki ifadelerde kendini göstermiştir.¹²

Esed'in Şii müttefik ağı İran Devrimi sonrasında İran rejimi ve Lübnan Hizbullahı'nı ekleyerek genişlemiştir. Esed'le iş birliği yapan Şiraziler, İran Devrimi'nden yıllar önce Suriye'de On İki İmam Şiiiliğini yaymanın ve Nusayriileri Şiiileştirmenin öncüsü olmuştur (Pierret, 2013:102). Şirazilerin bu girişimi başarıyla sonuçlanmış zira Ncef Havzası'nın Baas Par-

tisinin kısıtlamaları dolayısıyla faaliyetinin zayıflaması, yeni kurulmuş olan Zeynebiyye Havzası'nın etkinlik kazanmasına neden olmuştur (Pierret, 2013:103).

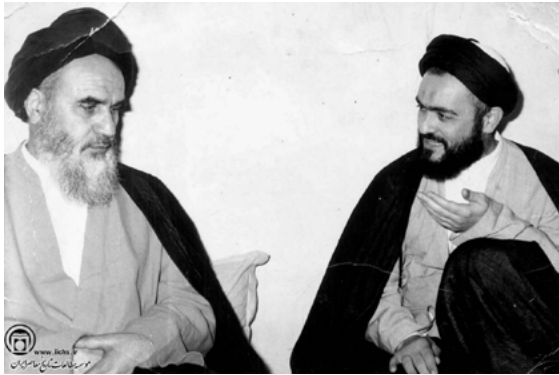
Şiraziler, İran Devrimi'nden 11 yıl önce başladıkları Şiiiliği yayma ve örgütlenme faaliyetlerini Devrim'le birlikte daha agresif bir aşamaya taşıdılar. 1979 Devrimi'nin ardından devrimi, Irak ve Bahreyn başta olmak üzere Arap ülkelerine "ihraç" etmenin öncüsü oldular. Böylelikle Humeyni ve yakınlarının iktidara yükselmesinden çok daha önce onlarla yakın temas kuran Şiraziler, Devrim ihracı projesinin adeta ana taşeronu hâline geldiler. İran'da sürgün hayatı yaşayan Bahreyn ve Suudi Arabistan vatandaşı militanlar, Iraklı akıl hocalarının himayesi ve İran rejiminin lojistik desteğiyle bölge rejimlerini istikrarsızlaştırmaya giriştiler (Louër, 2009). Yeni teşekkül eden devlet kurumlarında üst düzey konumlarda yer alan Şiraziler, güvenlik kuruluşlarına ve askerî teşkilatlara yerleşerek nüfuzunu genişletmeye çalıştılar. Devrimin agresif bir şekilde ihracını destekleyen Ayetullah Munteziri'nin ofisiyle de yakın ilişkiler geliştiren Şiraziler, Devrim Muhafızlarına bağlı olan ve Munteziri'nin damadının kardeşi Mehdi Haşimi komutasında çalışan Kurtuluş Hareketleri Birimi ile birlikte Irak ve Bahreyn'de silahlı örgütler kurarak seküler Arap yönetimlerini devirmeye odaklandılar. Şirazilerin İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki nüfuzu, Şiraziliğe intisap edenlerin önemli ölçüde Şii nüfusu barındıran Arap ülkelerine, büyükelçi atanmasıyla daha görünür hâle gelmiştir (el-İbrahim ve es-Sadık, 2013:124).

3. Devrim Sonrası Rehberlik-Mercilik Geriliminde Şirazilerin Rolü

Yetmişli yıllarda kendi geleneksel otorite merkezi olan Kerbela'dan uzak Kuveyt'te ika- met eden Muhammed eş-Şirazi, Irak Baas rejimine karşı harekete geçmek için yeterli güce sahip değildi ve bir dönem eş-Şirazi'nin talebesi olan Ahmet el-Katip'in ifadesiyle, "kül altındaki köz" gibi beklemekteydi. Ancak İran Devrimi'nin rüzgarıyla bu köz alevlenip tekrar harekete geçti (el-Kâtip, 2007: 98). Devrimden birkaç ay sonra Kuveyt'teki 8 yıllık ikametini

sonlandırıp İran'a gelen Muhammed eş-Şirazi Kum'a yerleşti. eş-Şirazi Humeyni'yi ziyaret talebinde bulundu lakin Humeyni kendisini Kerbela'da ağırlayan eş-Şirazi'nin talebini reddedip bizzat kendisi eş-Şirazi'nin evine gitti. Humeyni'nin bilinen ilişitimi tarzi, kendisine yapılan ziyaretlere iade-i ziyaretle karşılık vermektir, yani ikili ilişkilerde hiçbir zaman görüşmeyi ilk başlatan taraf olmamıştır. "Humeyni daha önce hiçbir Ayetullaha göstermediği itibarı yalnızca Muhammed eş-Şirazi'ye göstermiştir" (Khalaji, 2012).

Eş-Şirazi, İran-İrak savaşından sonra Irak'ı terk ederek Kum'a yerleşen İslami Davet Partisi mensupları ve Necef Havzası'nın Kum'daki destekçileri tarafından iyi karşılanmasa da Ayetullah Şeriatmedari, Ayetullah Seyid Sadık Ruhani, Ayetullah Golpayegani ve Ayetullah Murtaza Hairi Yazdi gibi büyük Şii mercileri tarafından kendisine teveccüh gösterilmiştir. Ancak Şirazilerin Şii ulemanın siyasi gücü elinde bulundurduğu İran'daki faaliyetleri hiç kolay olmayacaktı. Muhammed eş-Şirazi, geleneksel Şii fihhi temelinde bir İslam devleti kurmayı düşünse de velayet-i fakih konusunda Humeyni'den farklı olarak meşru Şii yönetimini tek bir veliyy-i fakihin değil, fakihlerden oluşan bir konseyin yürütmesini talep ediyordu. Ayrıca Humeyni'nin Kum'daki evine yaptığı ziyarette, devrim sonrasında yaşanan şiddet olaylarının özellikle de İslami Devrim Mahkemesi Başkanı olan Sadık Halhali'nin gerçekleştirdiği infazların şeri hukuka uymadığını ve kaygı verici olduğunu ifade etmiştir (Efşari, 2014).

Muhammed eş-Şirazinin Humeyni'yi Kerbela'da Karşılması, Kasım 1965

Humeyni, eş-Şirazi'yi yönetim kademesine yerleştirmek istese de Şirazilerin Humeyni'yle

olan yakın ilişkisi zamanla yıpranmıştır. Hareket, devrimden sonra güçlerine oranla kendilerine tahsis edilen mevki ve imkanları yeterli bulmayıp velayet-i fakih kurumunun konsey şeklinde formüle edilmesinde ısrar etmekteydi. Muhammed eş-Şirazi, kendisini Humeyni'yle aynı seviyede bir taklit mercisi olarak gördüğü için devlet hiyerarşisinde Humeyni'nin altında yer alacak herhangi bir statü kabul etmemiştir (Louër, 2008: 189). El-Kâtib'in ifadelerine göre Humeyni, eş-Şirazi'ye Irak sınırında yer alan Huzistan Eyaleti'nin Cuma İmamlığını önermiş ancak eş-Şirazi bu pozisyonu kabul etmemiştir (el-Kâtib, 2007:98). Kum'da kök salarak Şii dünyasının dört köşesine ulaşmaya çalışan eş-Şirazi, 1980 yılında kaleme aldığı "Bin Milyon Müslüman'ın Hakimiyetine Doğru" kitabında baskıya maruz kalan Müslümanların kurtarılması ve küresel İslam hâkimiyetinden bahsetmiştir (eş-Şirazi, 1980 :30).

Diğer taraftan devrim sonrasında, Şii taklit mercilerinin çokluğu, doğal olarak çok sayıda yorumun ortaya çıkmasına ve neticede farklı görüşlerin çatışmasına neden olmuştur. Bu görüş ayrılıkları mercilerin ev hapsinde tutulmalarına bile yol açmıştır. Bu yıllarda Şii mercileri arasında yaşanan en önemli çatışma Ayetullah Şeriatmedari ve Humeyni arasında vuku bulmuştur. Muhammed eş-Şirazi, bu fikir ayrılıklarında Humeyni'ye muhalif cephede yer alarak Ayetullah Şeriatmedari'yi desteklemiştir. Humeyni'ye bağlı Kum İlmiye Havzası Müderrisleri Topluluğu tarafından Ayetullah Şeriatmedari'nin merciliğinin düşürülmesi, eş-Şirazi'nin açık muhalefetine neden olmuş ve eş-Şirazi, Humeyni'nin Şii merciliğine yapılan bu saygısızlığın bizzat sorumlusu olduğunu belirtmiştir.

Şirazilerin İran iç politikasındaki konumlarının yanı sıra Şii azınlıklara yönelik ideolojik tutumları da rejime entegre olmalarını engellemiştir. Bu akımın Munteziri'nin oğlu Muhammed Munteziri ve Mehdi Haşimi'nin iş birliğiyle İran-İrak savaşı öncesinde, Irak'ta yürüttüğü silahlı eylemler ve 1981'de Bahreyn'de teşebbüs ettikleri darbe girişimi İran'ın bölgesel politikalarında krizlere yol açmıştır (el-İbrahim ve es-Sadık, 2013: 128). Rafsancani ve Hamenei gibi figürler, rejimin bekasını devrim ihracın-

dan daha öncelikli bulduklarından 1980’lerde pragmatist bir dış politikanın gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu noktada pragmatist kanat, devrim ihracına karşı değildi sadece söz konusu projenin silahlı eylemlerden daha ziyade propaganda aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerektiği kanaatindeydi (Louër, 2012: 53). Ancak güvenlik güçleri ve Devrim Muhafızları başta olmak üzere devlet kurumlarına yerleşen ideolojik ve radikal güçler, devrim ihracı konusunda taviz vermiyordu. Pragmatist kanadın tasfiye edeceği ilk kesim, söz konusu ideolojik güçlerin en örgütlü ve etkin olan Ayetullah Munteziri ile Ayetullah Muhammed eş-Şirazi’ye bağlı hareketler olacaktı (Khalaji, 2012). Aynı zamanda 1982 yılından itibaren İran rejimi, bölgede kendi güdümünde yeni ilişkiler geliştirmeye başladı (Louër, 2009).

Muhammed eş-Şirazi’ nin Ayetullah el-Uzmâ Şeriatmedariyle Görüşmesi, Kum 1979

Muhammed eş-Şirazi ve Humeyni, İran-İrak savaşı başladığında, ülke sınırlarını koruma ve Baas rejimiyle mücadele konusunda hemfikir olsa da 1982 yılında, İran’ın Irak işgali altındaki topraklarını geri aldıktan sonra savaşa devam edip etmeyeceği konusu bu iki şahıs arasında derin görüş ayrılıklarının oluşmasına sebebiyet verdi. eş-Şirazi, Irak’ın saldırısı defedildikten sonra savaşa devam etmenin gereksiz olduğuna ve Müslüman kanı aktığı için savaşın bu safhadan itibaren haram olduğuna dair bir fetva yayınladı. Buna karşılık Humeyni, eş-Şirazi’nin fetvasının millî güvenliğe yönelik bir tehdit olduğunu açıkladı (Lotfy, 2007). Eş-Şirazi’nin

fıkıh, İslami iktisat ve ahlak derslerinde rejime yönelttiği açık ve sert eleştiriler, onu rejimle tekrar karşı karşıya getirdi. Rejimin eş-Şirazi’nin muhalefetini tolere etme dönemi son bulmuş ve yönetim onu sınırlamaya yönelik önlemler almaya karar vermişti. Ali Meşgini gibi Humeyni kanadına yakın bazı Ayetullahlar, Şeriatmedari gibi eş-Şirazi’nin merciliğinin de düşürülmesi görüşünde olsalar da rejim, Şirazilerin Körfez başta olmak üzere İran dışındaki taklitçi kitlesi ve Arap ülkelerindeki nüfuzunu dikkate alarak bu kadar sert bir uygulamaya gitmedi. Eş-Şirazi’ye karşı herhangi bir hukuki süreç başlatmayan rejim, sivil yandaşları aracılığıyla onu yalnızlaştırmaya çalıştı. Humeyni döneminde, eş-Şirazi’nin şahsına karşı daha “ılımlı” bir tavır sergileyen rejim, öğrencileri ve yakınlarına karşı adeta savaş ilan ederek hüseyniyelerini, camilerini ve sivil toplum kuruluşlarını kapatarak örgütlenmelerini engelledi. Ancak eş-Şirazi’nin velayet-i fakih rejimine muhalefetindeki ısrarcı tavrı, 1993 yılında ev hapsi cezası alınmasıyla sonuçlandı.

Rejim, eş-Şirazi’nin İslam Cumhuriyeti’nin baskıcı politikalarını eleştirmesine müsamaha gösterse de onun Humeyni ve Hamenei’nin otoritesine meydan okuması ve onların Şii dünyasının tek önderi olma iddialarını tanımaması bardağı taşırdı (Louër, 2009). Bu noktada Şirazilerin merciliğin çoğulcu ve otonom karakteri üzerindeki ısrarı, dinî otoritenin rehberlik kurumu çatısı altında merkezileşmesini gerektiren İslam Cumhuriyeti inşa sürecine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır.

4. Şirazilerin Söylem Değişimi ve Körfez’de Siyasi Entegrasyon Girişimleri

Şirazilerin tutuklanıp işkenceye tabi tutulmaları sonucu birçok Şirazi mensubu İran’ı terk ederek Suriye ve Batı Avrupa’ya yerleşti. Ulus ötesi mercilik düşüncesinin takipçisi olan ve küreselleşme olgusunu kendisi için bir fırsat olarak algılayan Şiraziler, devletçi yapıya bürünen dinî liderlik kurumunun egemenlik alanından çıktılar. Bu durum önceden Arap yönetimlerini devirmeyi amaçlayan Şirazilerin ılımlı unsurlarını, mevcut statükoyla diyalog kurmaya sevk

etti. Silahlı eylemlerin Şii azınlıklar için olumsuz sonuçlar doğurması ve şiddet kullanmanın siyasi amaçlara ulaşmada başarı sağlamaması da Şirazilerin siyasi diyaloga gitmesinde etkili olmuştur (Khalaji, 2012). Seksenli yılların ortasında başlayan bu diyalog çabaları, Suudi Arabistan'ın Suriye Büyükelçisi Ahmet el-Hekimi ile Arabistan Şirazilerinin görüşmesiyle başladı (el-İbrahim ve es-Sadık, 2013:176). Arabistan'daki Şiiilerin siyasallaşmasında büyük etkisi olan Şirazi kanaat önderlerinden Muhammed Taki el-Seyf'in oğlu Tefvik el-Seyf'in doğrudanlığına göre Suudi İstihbarat Müsteşarı Türki el-Faysal'ın temsilcisiyle görüşen Şirazi muhalefeti temsilcileri, 1990 Eylül'ünde Arabistan'ın Washington Büyükelçiliğinde Bender b. bin-Sultan'la müzakere masasına oturdu (el-İbrahim ve es-Sadık, 2013:177).

Aşura Merasiminde Sadık eş-Şirazi Müntesipleri Arasında, Kum, 2016

Burada Suudileri, Şiraziler gibi ehlisünnet karşıtı retorik benimseyen bir hareketle uzlaşmaya iten gerekçelerin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Uzlaşma arayışının Suudi Arabistan'daki Şiiiler arasında İran'ın etki alanını sınırlamaya yönelik olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda Suudi Arabistan'a karşı oluşan uluslararası baskılar, krallığın kendi Şii azınlığının ılımlı unsurlarıyla diyalog kurmasını sağlamıştır. Şirazileri muhalefet olarak tanıyan Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları kuruluşlarının doksanlı yıllarda Suudilere yönelttikleri eleştiriler ve bu ülkedeki insan hakları ihlallerinin dünya kamuoyuna taşınması Suudilerin müzakerelere devam etme nedeni olabilir (el-İbrahim ve es-Sadık, 2013:177). Şirazilerin Bahreyn açılımına gelince el-Halife yönetimi ile yaptıkları uzlaşma, hareketin ılımlı unsurlarının parlamentoya girişini sağladı. Şirazilerin en et-

kin olduğu Kuveyt'te, tanınmış Şirazi akımı önderlerinden Salih Aşur, 1999 yılından beri Kuveyt Parlamentosunda milletvekili olarak görev yapmaktadır. 2003'teki Amerikan işgalinden sonra Irak'a geri dönmeye başlayan Şiraziler, 60'lı ve 70'li yıllardaki çatışmacı yaklaşımlarını terk ederek Muhammed Taki el-Müderresi önderliğinde Kerbela'daki eski nüfuzunu yeniden sağlamaya odaklanmışlardır.

Şirazilerin Körfez'deki pozisyonlarını anlamak için bölgedeki Şii azınlıkların İran güdümlü hareket etmektен kaçındıklarını göz önünde bulundurulması gerekir. İran'ın Irak ve Lübnan'daki Şii hareketler üzerinde sahip olduğu nüfuzunu, Körfez'e yayamamasının altında bölgede Şirazi akımı başta olmak üzere İran modelini benimsemeyen aktörlerin varlığı yatmaktadır. Bu aktörlerin mevcudiyeti, siyasallaşan Şii nüfusun tek bir cepheye birleşmesini önleyerek iki kutuplu bir spektrum yaratmaktadır. Bu spektrumun bir ucunda İran çizgisini benimseyen ve "İmam [Humeyni] Hattı'na" tabi siyasi güçler yer alırken diğer uçta velayet-i fakih rejiminin karşıtları olan Şiraziler bulunmaktadır. Bahreyn, Suudi Arabistan ve Kuveyt'te tezahürü açık görülen bu kutuplaşma Körfez'deki Şii hareketler üzerinde İran'ın ideolojik tekeline kırmakta ve söz konusu aktörler arasında çatlak oluşturmaktadır (Louër, 2009). Lübnanlı Şii Mercî Ayetullah el-Uzmâ Muhammed Hüseyin Fadlullah'ın (ö. 2010) yaptığı gibi birçok Arap din adamı Tahran'ın çizgisinden uzak durarak geleneksel merciliğin yanında yer almaktadır. Bu durum İran Devrimi döneminde homojen görünen Şii ulema yapısının siyasallaşarak nasıl bölündüğünü göstermektedir (Roy, 1999:211).

Böyle bir ortamda Şii siyasi aktörler, İran'ın başını çektiği Şii blokta yer almaktan ziyade kendi ülkelerindeki siyasi özgürlüklerini genişletebilmek için yerel dinamiklere önem vermektedir (Louër, 2012:125). Körfez krallıkları, Şii azınlıklarının siyasal özgürlükleri artırmak amacıyla ortaya koyduğu bu talepleri gayrimuşru göstermek için bu hareketlerin tamamen Tahran bağlantılı olduğunu iddia etse de Şii Araplar, Körfez'in diğer tarafındaki Fars mezheplerine karşı ihtiyatlı tutum sergilemektedir (Mabon, 2012:85). İran modelinin Şii Arap-

lar arasında uğradığı imaj kaybı velayet-i fakih rejiminin en yakın müttefiki konumundaki Hizbullah'ı bile İran'dan bağımsız bir imaj vermeye yönlendirmiştir. Lübnan'daki siyasi sürece katılan Hizbullah, örgüt için Lübnan millî çıkarlarının öncelikli olduğunu vurgulamaya çalışmakta ve Lübnan'da bir İslam Cumhuriyeti kurma peşinde olmadıklarını ilan etmektedir. Bu şekilde kitlesel Şii hareketlerinin İran'dan bağımsız bir çizgi benimsemeye çalışmaları, İran'ın Şiileri bir jeopolitik blok olarak şekillendirme gayretinin başarısız olduğu anlamına gelmektedir.

5. Hamenei Döneminde Velayet-i Fakih'in Gelenekçi Muhalifleri: Şiraziler

İran rejiminin Şirazi akımına karşı tutumu Hamenei'nin Rehberliğinin başlamasıyla beraber yeni bir evreye girmiştir. Humeyni'nin Şii mercilerini tek bir kişinin velayetine bağlamasına ve dinî-siyasi otoriteyi tekelinde buldurmasına karşı çıkan Şirazilerin, Ayetullahlık unvanı bile tartışmalı olan Hamenei'ye muhalefet göstermemeleri beklenemezdi. İran İslam Cumhuriyeti'nin üzerine kurulduğu dinî-siyasi meşruiyet Humeyni'de tezahür etmiş olsa da Humeyni sonrası dönemde siyaset, dinin rolünü tanımlamaya yönelmiştir. Bu siyasallaşma, ulus ötesi Şiiliğin İran etkisinde kalmasıyla birlikte maslahatın itikadî ilkelere üstün gelmesine ve dolayısıyla bir nevi sekülerleşmeye yol açarak Şii merciliğinin bağımsızlık ve güç temellerini zayıflatmıştır (Roy, 1999:201).

Siyasi pazarlıklar sonucu Rehberlik makamına seçilen Hamenei, ilk başta Şii merciliğine karşı daha uzlaşmacı bir tavır takınsa da Şirazilerin tutumunun esnememesi kendilerine uygulanan baskının artmasına neden oldu. Bu doğrultuda 1996 yılında rejim, eş-Şirazi'nin oğulları dâhil yakınları ve mensuplarına yönelik göz altı kararı çıkardı. Söz konusu gözaltı kararları ve tutukluların kötü muameleye tabi tutulması Körfez bölgesinde geniş yankı buldu. Rejim daha sert bir şekilde Şirazileri bastırmak istese de uluslararası insan hakları kuruluşlarının konuyu gündeme taşımaları ve Körfez Şiileri nezdinde İran'ın uğrayacağı muhtemel imaj kaybı, rejimi Şirazileri yalnızca 1 ila 3 yıl hapis istemiyle yargılamaya yöneltti.

Muhammed eş-Şirazi, 2001 yılının Aralık ayında 73 yaşındayken 8 yıldır tutulduğu ev hapsinde vefat etti. Muhammed eş-Şirazi'nin ölümü sonrasında kardeşi Ayetullah el-Uzmâ Seyyid Sadık eş-Şirazi, akımın önderliğini üstlendi. 1942 Kerbela doğumlu Sadık eş-Şirazi hareketin önderliğini devraldığı anda, İran İslam Cumhuriyeti ile Şiraziler arasında tırmanan çatışmalarda azalma gözlemlendi. Ancak Sadık eş-Şirazi'nin, 2009 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarını protesto eden ve "Yeşil Hareket" olarak anılan kitlesel gösterileri desteklemesi rejimle arasındaki gerginliği tırmandırdı. Sadık eş-Şirazi, rejimin orantısız güç kullanarak gösterileri bastırmasının "İslam Peygamberi ve Şiiilerin birinci imamının tutumuna aykırı olduğunu" belirtmişti. Sadık eş-Şirazi, protestoları destekleyerek ağabeyi Muhammed eş-Şirazi'nin çizgisinde velayet-i fakih rejimine karşı muhalefetini devam ettirdi. Hamenei, 2009 seçimleri sonrası meşruiyetini sağlamlaştırmak için Kum'a gittiğinde Sadık eş-Şirazi Hamenei'yle görüşmedi (Rah-e Sabz, 1389). Eş-Şirazi Ocak 2012'de eleştiri dozajını artırarak "Halkın yoksulluk ve açlıktan öldüğü bir devlette namaz ve orucun faydası yok" açıklamasında bulundu. Aynı konuşmada, Hz. Ali'nin 30-40 kişilik bir muhalefeti bile tolere ettiğini vurgulayarak ülkedeki siyasi özgürlüklere yönelik sınırlamaları eleştirdi (Resam, 2012). Anayasa Koruma Komisyonunun Mart 2012'deki 9. Meclis Seçimleri'nde uyguladığı geniş vetoya tepki olarak İran'da yaşayan 19 taklit mercisinden sekizi seçimde oy kullanmadı eş-Şirazi de oy kullanmayanlar arasındaydı (Rah-e Sabz, 1390).

Rejim, Şirazilere karşı temel argümanını Hamenei'nin rehberliği döneminde geliştirdi. Önceden "aşırı" ve "hurafeci" ifadeleriyle tanımlanan akım, Hamenei'ye yakınlığıyla bilinen isimler tarafından "İngiliz Şiisi" olarak adlandırılmaya başlandı. Hamenei, Ağustos 2013'te "Londra ve Amerika'dan yayılan Şiilik, Şiiilerin işine yaramaz" ifadelerini kullanmıştı (DW, 2018). O dönem Hamenei doğrudan Sadık eş-Şirazi'nin ismini zikretme de ardından Rehber'in Devrim Muhafızları nezdindeki temsilcisi Ali Saidi "Sadık eş-Şirazi gibi kişilerin propagandacılığını yaptığı aşırı veya Londra merkezli Şiilik, ehlisünnetin kutsallarına haka-

Siyasal Şiiликte Otorite Çatışması

ret ediyor, pasif matem tutmayı yayıyor” şeklindeki sözleriyle Şirazilerin “İngiliz iş birlikçisi” olduğu imasında bulunmuştu.

2014 yılında, yargının siyasi tutukluların gayrimenkullarına kefalet olarak el koymasına itiraz eden eş-Şirazi, önemli bir fetva yayınlarak söz konusu varlıklara el koymanın şer’an caiz olmadığını ilan etmiştir (Saham, 1396). Şirazi hareketi, velayet-i fakihe muhalefeti bu seviyeye çıkarınca rejim, Şirazilere yönelik kısıtlamaları arttırmaya başladı. Mayıs 2014’te Devrim Muhafızlarına yakınlığıyla bilinen Tesnim ve Maşrik haber ajansları Hasan Nasrallah’ın Şirazilerin tutumundan rahatsız olduğunu ve Kum Valiliğine bir heyet göndererek Kum’dan “beslenen” Şirazilere ait televizyon kanallarının kontrol altına alınması talebinde bulunduğunu duyurdu. Haberin yayınlanmasının akabinde, güvenlik güçleri İran’da faaliyet gösteren Şirazi medyasını hedef aldı (Tesnim, 1393 ve Maşrik, 1393). Devrim Muhafızlarına bağlı Fars Haber Ajansı yayınladığı haberinde, Nasrallah’ın şikâyet ettiği kanalların üç dilde yayın yapan İmam Hüseyin kanalları, Selam, Ebulfez el-Abbas, Global İmam Sadık Medresesi, Bakî, Merceyyet, el-Envar 1 ve 2 olduğunu belirtti (Ferda, 1393). İstihbarat Bakanlığı Temmuz 2014’te Kum, Tahran, Rezevi Horasan ve İsfahan eyaletlerinde düzenlediği baskınlarda “İngiltere ve Amerika’dan yayın yapan” kanalların İran’daki ofislerini kapatıp yöneticilerini gözaltına aldı. Bakanlık yayınladığı açıklamada bu kanalların “İslam mezheplerinin kutsallarına hakaret etme ve iftira yoluyla Müslümanlar arasında ihtilaf çıkarma, İslam ulemasına hakaret etme, Vahdet Hafta’sına karşı Beeraat Haftası ilan etme, yanlış, hurafeye dayanan şiddetli matem yöntemlerini tebliğ ve yayma” yönünde faaliyet gösterdiğini ifade etti (Ferda, 1393). Güvenlik güçleri daha sonra Kasım 2016’da Din Adamları Özel Mahkemesi kararıyla Sadık eş-Şirazi’nin Kum’daki yayınevine baskın yapıp buradaki bütün kitaplara el koydu (BBC, 2016).

Mart 2018’de Sadık eş-Şirazi’nin 1971 doğumlu oğlu, Kum Havzası’nda Fıkh-ı Hâric ve Usul hocası Hüseyin eş-Şirazi’nin tutuklanmasıyla birlikte Şiraziler, İran siyaset gündeminin merkezine oturdu. Fıkıh bilgisi, ünlü Şii ilahiyatçı Kediver tarafından, “Hamenei’den çok

olmasa bile az da değildir” şeklindeki övülen Hüseyin eş-Şirazi, 30 Kasım 2017’de yaptığı bir konuşmada, velayet-i fakihi sert bir dille eleştirdi (BBC, 2018). Rejimin hiçbir alanda eleştiriye açık olmadığını belirten eş-Şirazi, rejimin “kutsal olmayanları kutsadığını” ifade etti. eş-Şirazi yıkıcı savaşların kutsal olmadığını ifade ederek dolaylı bir şekilde İran-İrak savaşının İran tarafından “mukaddes müdafaa” olarak anılmasını, kutsal olmayana kutsama için bir örnek olarak gösterdi. Velayet-i fakihe muhalif Ayetullahları yıldırma politikalarına da değinen eş-Şirazi, Şii fıkıh tarihinin en önemli isimlerinden Şeyh Ensari’nin de velayet-i fakih teorisini kabul etmediğini vurguladı. Şirazilere karşı “İngiliz Şiisi” ithamlarını yersiz bulan eş-Şirazi, Firavun’un da Musa ile Harun’u din düşmanı ilan ettiğini, kendini insanların rabbi olarak gördüğünü belirtmiştir. Ona göre bugün de velayet-i fakihin [hissettirdiği] ile Firavun’un “Ben sizin rabbinizim” dediği aynı şeydir. İnsanların veliyy-i fakih olmadan doğru karar veremeyecekleri görüşü kölelik sisteminin yeniden kurulmasıdır. Firavun’un [İslam Cumhuriyeti’nin] sistemi bunu kutsal gösterse de velayet-i fakih rejiminde halk köle ve kul mesabesine inmektedir. Ayetullah Humeyni’nin “Velayet-i fakih, Allah’ın peygamberinin ve Allah’ın kendi velayetidir” ifadesindeki velayeti, bir fakihe yüklemek, Hüseyin eş-Şirazi’ye göre Firavunluk anlamına gelmektedir (Kediver, 2018).

Şirazilerin, 9 Mart 2018’de Londra’daki İran Büyükelçiliğine Baskını

Hüseyin eş-Şirazi bu konuşmasından sonra Kum Din Adamları Özel Mahkemesi tarafından 7 saat boyunca sorgulanmıştır. Daha sonra 16 Şubat 2018’de Kuveyt ziyaretinde Cuma namazı kıldıran eş-Şirazi, hutbede ifade özgürlüğünün önemi üzerine konuşmuş, Şii İslam’ın hâkim olduğu iddia edilen ülkede [İran’da], bu hakkın ihlal edildiğini belirterek İran’ı eleştirmiştir. Kum’a döndüğünde mahkeme için celp kararı çıkarılmaksızın babası Sadık eş-Şirazi’nin arabasından indirilip Devrim Muhafızları İstihbaratı tarafından bilinmeyen bir yere götürülmüştür. 12 gün gözaltında tutulduktan sonra kefaletle serbest bırakılan Hüseyin eş-Şirazi “velayet-i fakih hakaret”, “Sünni-Şii birliğini hedef alma” ve “hurafeleri yayma” ile itham edilmiştir. Bu suçlamalar arasında sadece ilki kanunen suç teşkil etmekte, diğer iki itham için ceza kanunu herhangi bir yaptırım öngörmemektedir.

Sonuç

Şirazi hareketiyle İran rejiminin çatışmalı ilişkileri bağlamında siyasi gözlemcilerin dikkatini son dönemde, Hüseyin eş-Şirazi’nin tutuklanması ve bunu takiben İran’ın Londra Büyükelçiliğinin basılması çekse de söz konusu çatışma aslında daha eskilere dayanmaktadır. Şiiliğin bir ideoloji ve siyasi mobilizasyon aracı olarak ortaya çıkmasından itibaren geleneksel otoriteler, farklı ekoller ve yeni siyasi örgütler arasında derin görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Şiiliğin devlet ideolojisine dönüşmesi ve Şii temelli fıkıh kurallarına göre devletin yönetilmesi, aynı gelenekten beslenen farklı güç odakları arasındaki rekabeti daha keskin hâle getirmiştir. Bu noktada devlet, fikhi ve siyasi yorumların çeşitliliğini de kendi otoritesine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli düşüncelerin kanaat önderleri, devlet uygulamalarını Şii fıkına aykırı bulabilmekte ve devlete karşı muhalefete başvurmaktadır.

Devrim sonrası dönemde Humeyni’nin Rehberlik Kurumu adı altında bütün dinî-siyasi otoriteyi tek elde toplaması, Şiiliğin geleneksel otoritesi olan mercilik müessesesine bir meydan okuma olarak algılanmıştır. Bu noktada Rehberlik-Mercilik çatışması ortaya çıkmıştır. Başka

bir ifadeyle Rehberlik Kurumu ya da velayet-i fakih, merciliğin sonu anlamına gelmektedir. Bundan dolayıdır ki Humeyni, kendi döneminin en saygın olan Ayetullah el-Hûî’yi eleştirmiş, devrimden sonra Ayetullah Şeriatmedari’yle derin bir çekişmeye girmiş ve nihayetinde kendi vekili Ayetullah Munteziri’yi azletmiştir. Bu noktada denebilir ki İslam Cumhuriyeti, toplumsal destek ve dinî vizyonu itibarıyla veliyy-i fakihe rakip olabilecek bütün mercileri devre dışı bırakmak suretiyle geleneksel dinî kurumları desteklemekten çok bunların temelini çürütmüştür. Aynı şekilde Humeyni’yi Ncef Havzası ve Davet Partisi karşısında savunan ve siyasi vizyonuna tam destek veren Ayetullah Muhammed eş-Şirazi, devrim sonrasında Humeyni’nin altında yer alacağı herhangi bir hiyerarşi içerisinde bulunmayı reddettiği için merkezi-dinî otorite tarafından pasifize edilmek istenmiştir.

“Bu kriz laik Şiiler tarafından benimsenmeyen ve geleneksel mercilik anlayışıyla çatışan velayet-i fakih rejimini, siyasi Şiiliği kabul eden ancak mevcut düzene muhalif olan bir akılla karşı karşıya getirmiştir.”

Humeyni, Ayetullah el-Uzmâ unvanını taşımasının yanı sıra siyasi karizması sayesinde ve kısmi bir meşruiyetle Rehberlik Kurumunu tesis etmiştir. Ancak Humeyni’ye kıyasla Hamenei’nin hâlihazırda süren Rehberliği tartışma konusu olagelmıştır. Bu tartışmalı pozisyonuna rağmen Hamenei, Humeyni’nin tesis ettiği sistemi ilerleterek mercilik ve dinî havza düzenini tamamen Rehberlik Kurumuna bağlamak istemiştir. Humeyni’nin bile benzer girişimlerden arzu ettiği sonucu alamadığı hesaba katılırsa Hamenei’nin heterojen bir görünüm arz eden Şii mercilik müessesini homojenleştirebilmesi uzak bir ihtimaldir. Bu durum İran’da önemli bir tartışma olmaya devam edecektir. Rehberlik Kurumunun merciliği yönetme gayreti mercilik krizine yol açmış ve mercilik krizi de en azından bazılarının göre velayet-i fakihî dinî meşruiyetten yoksun bırakarak bir meşruiyet krizine neden olmuştur. Bu kriz, laik Şiiler tarafından benimsenmeyen ve geleneksel mercilik anlayışıyla çatışan velayet-i fakih rejimini, siyasi Şiiliği kabul eden ancak

mevcut düzene muhalif olan bir akımla karşı karşıya getirmiştir. Bu durum halk desteğinden yoksun, demokratik nitelikler taşımayan ve kendini din üzerinden temellendiren bir rejimin, dinî meşruiyetinin tartışmaya açıldığı anlamına gelmektedir. Nitekim Hamenei'nin "*Düşmanın siyaseti Kum'da devrimin antitezini yapmaktı! Devrimin Kum'dan çıktığı gibi devrim karşıtlığı da Kum'dan ortaya çıkarılmaya çalışılıyor. Bundan dolayıdır ki Kum'da fitne için zemin hazırlanıyor!*" şeklindeki ifadesine göre rejim kendi varlığına karşı oldukça kritik bir meydan okumanın Kum şehriden [mercilikten] geleceğini düşünmektedir.

Rejim, çatışmanın Şirazilerin ehli-sünnete karşı ayrıştırıcı söylemlerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Şirazilerin bu yönde bazı aşırılıkları olsa da İran'da hâlihazırda Sünnilerin eğitim, sağlık ve bayındırlık hizmetleri gibi konularda dezavantajlı konumda bırakıldıkları dikkate alınırsa Şirazilerin sırf Sünnilik karşıtı görüşleri dolayısıyla güvenlik tehdidi olarak görüldüğü tezi ikna edici olmamaktadır. Rejim ve Şirazi hareketi arasındaki çatışmanın esas nedeni olarak Ayetullah Muhammed eş-Şirazi ve Sadık eş-Şirazi'nin velayet-i fakih kurumunu mevcut hâliyle kabul etmeyip rejimin dinî meşruiyetini ve sert güvenlikçi yaklaşımını sorgulayarak alternatif bir yönetim biçimini savunmaları gösterilebilir.

Rejim daha önce Şeriatmedari ve Munteziri'yi siyasi sürecin dışına itmeyi başarsa da Şirazi akımının üstesinden gelmekte zorlanmaktadır. Ailevi geçmişleri, Kerbela'yla bağları, Körfez'den Avrupa'ya uzanan destekçi kitlesi ve medya gücü, Şirazileri diğer muhalif mercilerden farklı kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki Tahran yönetimi doğrudan çatışma yerine propaganda ve imaj savaşına girişmekte, Şirazileri "düşmanlarla" iş birliği ve "İngiliz Şiiliğiyle" itham etmektedir.

Diğer taraftan geçmişte söylemsel muhalefet dışında rejimle şiddet içeren hiçbir mücadeleye yönelmeyen bu hareketin şimdilerde gerilimi tırmandırarak daha açık bir muhalefet sergilemesi dikkat çekmektedir. Rejimin Muhammed eş-Şirazi'yi ev hapsine zorladığı ve cenaze törenine bile müdahale ettiği bir dönemde hiçbir eylemde bulunmayan hareket, şu sıralar Kerbela'dan

Londra'ya protestolar düzenlemektedir. İran'da son zamanlarda ardı arkası kesilmeyen halk muhalefeti, işçi eylemleri, zorunlu başörtüsü karşıtı protestolar ve Gonabadi tarikat mensuplarıyla güvenlik güçlerinin çatışması, Kum'daki muhalefetin de kendine bir alan açma çabasıyla aşıktan açığa harekete geçtiği düşüncesini akla getirmektedir. Bununla birlikte bir yandan Şirazilerin gelenekten beslenen özgün pozisyonları onların rejim tarafından bastırılmasını güçleştirmekteyken diğer yandan bu akımın gelenek vurgusu siyasal Şiiliğe karşı olan laik muhalefetle olası eklemlenme sürecini de engellemektedir.

Son olarak Rehberlik-Mercilik çatışmasının iç politika boyutuna ilaveten muhalif hareketin Körfez'in Şii Arapları nezdindeki etkinliği dikkate alındığında İran rejiminin Şiiler arasında kritik bir imaj kaybına uğrayacağı söylenebilir. İran rejimi, Şii Hilali ve Direniş Ekseni gibi jeopolitik projeleri şekillendirme hususunda "askerî" üstünlük sağlamaya çalışırken, Kuveyt'ten Bahreyn'e Şii Arapları İran güdümlü birleşik bir blok hâline getirme ve siyasi ütopyalarını şekillendirme savaşını kaybetmektedir. Bu bağlamda Tahran yönetimi, devrim sürecinde en büyük desteği gördüğü Şii düşüncenin merkezî karargâhlarından olan Kum'da taraftar sayısını giderek artıran alternatif bir dinî-siyasi ideolojiyle karşı karşıya kalmakta ve bu durum rejimin içerden yaşayacağı bir meşruiyet krizine doğru evrilmektedir.

Son Not

1. Afacan, S. (2018). İran'da 'Sahipsiz' Protestolar ve Kronik Sorunlar. İran Araştırmaları Merkezi, <https://www.iramcenter.org/iranda-sahipsiz-protestolar-ve-kronik-sorunlar/> 02 Ocak 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
2. Ebrahimi, H. (2018). İran'da Kılık Kıyafet Tartışmaları ve "İnkılap Meydanı'nın Kızları". İran Araştırmaları Merkezi, <https://www.iramcenter.org/iranda-kilik-kiyafet-tartismalari-ve-inkilap-meydaninin-kizlari/> 30 Ocak 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
3. Koç, M. (2018). İran'da bir Milli Güvenlik Sorunu Olarak Tarikatlar. İran Araştırmaları Merkezi, <https://www.iramcenter.org/iranda-bir-milli-guvenlik-sorunu-olarak-tarikatlar/>, 13 Şubat 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
4. Bu yazıda, Irak devletinin kuruluşunu müteakip bu ülkede kalmaya devam Şirazi ailesinin fertleri eş-Şirazi soyadı ile anılacaktır. Louër'un de ifade ettiği gibi Şirazi ailesi İran asıllı olsa da, zamanla Araplaşmıştır. Üstelik Şirazilerin takipçileri daha çok Arapça konuşan Şialardan olduğu için bunlar genellikle Arapça isimleriyle bilinmektedirler.
5. Şii ulema örf ve adetlerine göre mercilik makamını iddia eden din adamları saç sakalı ağarmış yaşlı sayılabilecek yaşta olması uygun görülmektedir.
6. İran asıllı ve Necess karşıtı olan el-Kazvini ve Arap asıllı el-Ma'aş aşireti, Muhammed eş-Şirazi'nin ittifak kurduğu en önemli aileler arasındadır.
7. Şii ulema arasında soy ağacı esasına göre önderlik iddiasında bulunmak prensip olarak doğru bulunmasa da söz konusu ulema camiası genellikle aile bağları ekseninde şekillenmiştir.
8. İmam Şirazi resmi internet sitesinde El-Usre'etu'l-Kerime başlığı altında 28 seçkin din adamının ismi geçmektedir. Bkz. <http://www.alshirazi.com/autobiography/athwaa/part1/osreh.htm> [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
9. Necess ve Kerbela havzalarının Hûi, Muhammed Bakir Sadr, Muhsin Hekim, Şahrudi ve Muhammed Ruhani gibi birçok ayetullahları Humeyni'ye karşı mesafeli tutum sergilemişlerdir.
10. Esed'in Şii müttefik ağı İran Devrimi sonrasında İran rejimi ve Lübnan Hizbullahını entegre ederek genişledi.
11. Burada Alevi kelimesiyle kastedilen Arap Aleviliği olarak da bilinen Nusayri mezhebi mensuplarıdır.
12. Şii ulemanın bu gibi argümanları için bkz. "Suriye Alevileinin Akide ve Düşünceleri" (Farsça) <http://fa.shafaqna.com/news/517572/> [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]

Kaynakça

- Cesari, J. (2014). The Awakening of Muslim Democracy: Religion, Modernity, and the State. New York: Cambridge.
- El-İbrahim ve Es-Sadık. (2013). El- Heraku's-Şii fi's-Suudiyye: Tesyisu'l-Mezheb ve Mezhebu's-Siyase. Beyrut: eş-Şebeke el-Arabiyye.
- El-Kâtip, A. (2007). el-Merce'iyye ed-Diniyye eş-Şi'a ve Afak et-Tatavvur: El-İmam Muhammed eş-Şirazi Nemuzecen. Beyrut: Ed-Dar el-Arabiyye li'l-Ulum.
- El-Meclisi, M. B. (1403). Biharu'l-Envar (Cilt 25). Beyrut: Dar el-İhya. Biharu'l-Envar'ın elektronik sürümüne burdan ulaşabilirsiniz. <https://www.masaha.org/bookview/view.php?bid=2098>, [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Eş-Şirazi, H. (Tarihsiz) El-Aleviyyun Şi'atu Ehli'l-Beyt. Beyrut: Dar es-Sadık
- Eş-Şirazi, M. (1980). İla Hukume Elf Milyon Muslim, Kum: Dar el-Kuran el-Hekim.
- Fischer, M. (1980). Iran: From Religious Dispute to Revolution. Wisconsin: University of Wisconsin.
- Louër, L. (2008). Transnational Shia Politics: Religious and Political Network in the Gulf. Londra: Hurst.
- Louër, L. (2012). Shiism and Politics in the Middle East. Londra: Hurst.
- Pierret, T. (2013). Karbala in the Umayyad Mosque: Sunni Panic at the 'Shiitization' of Syria in the 2000s. B. Maréchal, ve S. Zemni (Ed.). The Dynamics of Sunni-Shia Relationships: Doctrine, Transnationalism, Intellectuals and the Media içinde (ss. 99-116). Londra: Hurst.
- Rahnoma, A. (1384). Niruha-yı Mezhebi Ber Bester-i Hareket-i Nehzet-i Milli. Tahran: Gam-e Nov.

Makaleler

- Combating Terrorism Center at West Point, 2(5), <https://ctc.usma.edu/app/uploads/2010/06/Vol2Iss5-Art5.pdf> [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Efşari, A. (2014). Ayetullah Şirazi Kurbanı-ye Nizam-e Velayet-e Fakih (Bahş-e Pencum), <http://aliafshari.com/1393/03/21/2467>, 21 Hurdad 1393 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Es-Salihi, A. (2003). Ali el-Şirazi ve Tarih el-Merce'iyeye el-Uzma. En-Neba Dergisi, 9(69), <https://annabaa.org/nba69/alalshiraze.htm> [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Kediver, M. (2018). Enteghad Ez Velayet-e Faqih Ez Moze'e Sonneti. <http://kadivar.com/?p=16469>, 6 Mart 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Khalaji, M. (2012) Şiayan-e Arap ve İn Cihani Kerden-e Siyaset. BBC Farsça, http://www.bbc.com/persian/arts/2012/11/121127_144_book_review_arab_shiites, 27 Kasım 2012 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Lotfy, M. (2007). Kum, et-Teşeddüd ve el-İtidal. Şarku'l-Evsat Gazetesi. S. 10334. <http://archive.aawsat.com/details.asp?issueno=10334&article=410658#.WqDhCujFKUk> 15 Mart 2007 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018].
- Louër, L. (2009). The Limits of Iranian Influence Among Gulf Shi'a, CTC Sentinel.
- Mabon, S. (2012). The Battle for Bahrain: Iran-Saudi Rivalry. Middle East Policy, 19 (2), 84-97.
- Roy, O. (1999). The Crisis of Religious Legitimacy in Iran. The Middle East Journal, 53 (2), 201-216.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Annabaa Merkezi, Ahlak ve Mehrverzi Mohimterin Amel-e Gostereş-e İslam. <https://pe.annabaa.org/religion/1271>, 15 Hordad 1395 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- BBC Farsça, Berhurd-e Memuran-e Emniyeti-ye Kum Ba Merkez-e Entehabat-e Ayetullah Şirazi, <http://www.bbc.com/persian/iran-37903363>, 07 Kasım 2016 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- BBC Farsça, Goftegu Ba Muhsin Kediver Derbare-ye Bazdaşt-e Ferzend-e Ayetullah Sadık Şirazi Ez Muhalifan-e Huukmet-e İran, <http://www.bbc.com/persian/iran-43310909>, 06 Mart 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Cemiyet-e Resam, Ayetullah Seyyid Sadık Şirazi: Der Hükümeti Ki Der An Merdum Ez Fakr ve Gurusnegi Mimirend Namaz ve Hac Fayde Nedared. <http://rasaam.net/fa/News.aspx?i=853>, 11 Ocak 2012 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- DW, Ayetullah Sadık Şirazi Kist ve Çera Ba Cumhuri-ye Eslami Muhalif Est. <https://goo.gl/Wy4MQP>, 10 Mart 2018 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Jonbeş-e Rah-e Sebz, Adem-e Huzur-e Heşt Ten Ez Meraci-i Taklit Der Entehabat-e Fermayeşi-ye Meclis-e Nohom. <http://www.rahesabz.net/story/50043/>, 12 İsfend 1390 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Jonbeş-e Rah-e Sebz, Nokati Derbare-ye Molakat-e Meraci-i Taklit Ba Rehberi. <http://www.rahesabz.net/story/25963/>, 01 Aban 1389 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Maşrik News, Derhast-e Seyyid Hasan Nasrallah Ez Ostandar-e Kum. <https://goo.gl/QH6oB8>, 9 Ordibehest 1393 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Melli Mazhabi, Ayetullah Seyyid Sadık Şirazi Ez Gostereş-e E'dam ve Berhurdha-ye Huşunetamiz Entekad Kerd, <https://goo.gl/qdUa9q>, 22 Hordad 1394 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Radio Ferda, Defater-e Çend Şebeke-ye Mahvarei-ye Şii Der Çehar Ostan-e İran Tatil Şodend. https://www.radiofarda.com/a/f4_iran_ban_satellite_channel_shiia/25479626.html, 03 Ağustos 2014 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Saham News, Mosadere-ye Emval ve Vesikaha-ye Zendaniyan-e Siyasi Haram-e Şer'I Est. <http://sahamnews.org/2014/06/26/1294/>, 26 İsfend 1396 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]
- Tesnim News, Derhast-e Seyyid Hasan Nasrallah Beray-e Kontrol-e Mohteva-ye Berhi Şebekeha-ye Mahvarei Ez Kum. <https://goo.gl/xNoFMd>, 9 Ordibehest 1393 [Erişim tarihi: 21 Mart 2018]

İran Araştırmaları Merkezi

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İnan Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İnan ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İnan ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İnan ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İnan iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İnan'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İnan Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"